

Hilafetten Saltanata Hilafet Anlayışında Meydana Gelen Dönüşüm Üzerine Genel Bir Bakış (Hulefâ-yı Râşidîn-Emevîler Dönemi)^{*†}

Yusuf KAYA **

Öz

Hiz. Peygamber kendisinden sonra devletin başına kimin geleceği konusunda açık bir beyanda bulunmamıştır. Onun vefatından sonra Ensâr ve Muhâcir arasında halifenin kim olacağı hususunda bir anlaşmazlık söz konusu olmuştur. Bu anlaşmazlık Hiz. Ebubekir'e biat edilerek çözüme kavuşmuştur. Hiz. Ebubekir'in halife seçilmesiyle İslam tarihinde dört halife dönemi başlamıştır. Bu dönemde halife seçilme kriterleri arasında Resulullah'a yakınlık, ehliyet ve fazilet gibi özellikler aranmıştır. Ancak bu dönemde halife seçiminde uygulanan belirli bir sistemin olmadığı görülmüştür. Buna karşılık Muâviye'nin hilafete gelmesiyle bu konudaki belirsizliği yeni bir sistemle çözüme kavuşturduğu gözlemlenmiştir. Bu sistemin adı veliahtlık sistemidir. Bu sistemle iş başına gelen Emevî halifeleri kendilerine birtakım ilkeler edinmişlerdir. Bu çalışmada bu geçiş sürecinden bahsedilecek ve bu ilkeler hakkında bilgi verilecektir. Bu konu hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hulefâ-yı Râşidîn, Emevî Devleti, Halifelik, Veliahtlık.

An Overview Of The Transformation In The Understanding Of The Caliphate From The Rashidun Caliphate To The Umayyad Sultanate

Abstract

The Prophet hasn't made a clear statement about who will take over the state after him. After his death, there was a dispute between Ensâr and Muhâcir over who would be the caliph. This dispute was resolved by pledging allegiance to Ebubekir. Rashidun caliphate periods began in Islamic history with the election of Ebubekir as caliph. During this period, the criteria for choosing a caliph included proximity to the Messenger of God, driver's license and virtue. However, during this period, it was observed that Muâviye resolved the uncertainty in this regard with a new system when he came to the caliphate. Umayyad caliphs who came to work with this system, the Emevî Umayyad caliphs who came to work have adopted a number of principles for themselves. This issue will be evaluated.

Keywords: The Rightly Guided Caliphs, Umayyad State, Caliphate, Crown Prince.

* Bu çalışmanın özet metni I. Uluslararası Rahva Teknik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi'nde sunulmuştur.

† Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur. / In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, yusuf29kaya84@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2069-2078

Atıf yapmak için / To cite this article: Kaya, Y. (2022). Hilafetten Saltanata Hilafet Anlayışında Meydana Gelen Dönüşüm Üzerine Genel Bir Bakış (Hulefâ-yı Râşidîn-Emevîler Dönemi). Akademik İzdüşüm Dergisi, 7(2): 54-68.

GİRİŞ

Kelime anlamı itibarıyla arkadan gelme ve ardıl olma anlamlarına gelen halifelik, kökeni itibarıyla Medine’de Hz. Peygamber tarafından tesis edilen İslam devletinde Peygamber’in vefatı sonrası Sahabenin, dinî ve örfî kaynaklardan yararlanarak formüle ettiği siyasî yönetimin adıdır. Hz. Ebubekir’in seçilmesi ile birlikte Hulefâ-yı Râşidîn dönemi başlamıştır. Bu dönemde seçilen halifelerin seçim kriterleri bulunmaktadır. Bu kriterler arasında Hz. Peygamber’e yakınlık, Şûra ve ehliyet gibi seçilen kişide şartlar aranmaktadır. Ancak Emevî Devleti ile birlikte bu sistemde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Emevîler, Muâviye b. Ebû Süfyân’ın hilafeti Hz. Hasan’dan anlaşma yoluyla almasıyla birlikte İslam devletinin yöneticiliğini üstlenmiş olan bir ailenin, hanedanın adıdır.(Taberi 1387a:162) Emevîlerin İslam tarihinde kendisine mahsus en belirgin özelliği İslam Devleti’nin yönetim şeklinde büyük bir değişiklik yapmış olmalarıdır. Bu değişiklik, babadan oğula ya da aile içi fertlerde değişen, velayet sistemidir. Emevîler İslam toplumunun yönetimini devraldıktan sonra diğer halifelerden farklı olarak yönetime gelmek için bazı kural ve şartlar uygulamışlardır. Bu kurallar yazılı olmayıp uygulama olarak gelmiştir ve halifelerin hayatlarına bakılarak belirlenmiştir.

Bu konuyu daha iyi kavrayabilmek için önce Hulefâ-yı Râşidîn dönemi halifelerin, hilafete nasıl geldiklerini bilmek gerekmektedir. Daha sonra ise Emevî Devleti’ni kurup veliaht sistemini getiren Muâviye b. Ebû Süfyân’ı ve onun nezdinde Emevî ailesini tanımak lazımdır. Muâviye b. Ebû Süfyân miladi 602 veya 603 yılında Mekke’de dünyaya gelmiştir.(Ayca 2014:25) Muâviye o günün Mekke’sinde aile ve ekonomik bakımından şehrin toplumunun yüksek kesimindedir. Muâviye’nin babası Ebû Süfyân ve annesi de Hint b. Utbe’dir. Bu sebeple Muâviye o dönemde Mekke’de en şerefli kabile olan Kureyş kabilesinin Ümeyyeoğulları kolundandır. Kâbe’nin hizmetleri sebebiyle süregelen Abduşşems ve Haşimoğulları arasında anlaşmazlıklar vardır. Bu sebepten Hz. Peygamber Haşimoğullarının içinden çıkınca Emevîlerin İslam’ı seçmeleri Mekke’nin fethinden sonra gerçekleşti. Nitekim Muâviye ve ailesinin İslam’a girişi Mekke’nin fethinden hemen sonradır. (İbn Kuteybe 2011:192)

Ebû Süfyân, İslam’a girdikten sonra Mekke’de sayılı okuma yazma bilenlerden biri olan oğlu Muâviye’yi Hz. Peygamber’e söyleyerek Muâviye’nin vahiy kâtipliği yapmasını istemiş ve Hz. Peygamber bunu kabul ettiği rivayet olunmuştur.(el-Belazuri 2013:541) Ebû Süfyân ve ailesi İslam’a girdikten sonra babasının riyaset makamına yükselmesiyle birlikte Muâviye, babasının yanında devlet işlerinde genç yaşta deneyim kazanmaya başlamıştır. Bu onu ilerideki yaşayacağı hadiselerde hem tecrübe kazanmasına hem de Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden sonraki olaylar karşısında kendisine destek bulmasına sebep olmuştur. Muâviye’nin önemli Arap dâhilerinden biri kabul edilmesiyle(Yüksel t.y.:350) birlikte hitabet gücünün etkili olması, parayla çözülecek olaylarda kılıçtan kaçınması gibi türlü hileleri bilip kullanması, Şam bölgesinin fethinde kardeşi ile birlikte aktif rol alması onu ilk iki halife döneminde öne çıkarmıştır.(el-Belazuri 2013:149)

Hiz. Peygamber’in vefatından sonra Hulefâ-yı Râşidîn dönemi yaşanmıştır. Bu dönemde halifeler gerek Hiz. Peygamber’e yakınlıkları gerek liyakatleri ve o dönemin toplumu olan sahabîlerin umum kabulü ile başa gelmişlerdir. Ancak Hiz. Osman dönemi fetihlerinden sonra sınırların genişlemesi, farklı kültürlerle tanışılması devlete bazı yenilikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu dönemlerde halifenin belirlenmesi hariç birçok alanda bu yenilikler yapılmıştır. Emevî hilafeti ile birlikte Muâviye muallak olan halife seçimindeki esasî değiştirmiştir. Kendinden önce süregelen umurun kabulü anlayışından veliahtlık sistemine geçmiştir. Bu geçiş esnasında ilk defa bu yöntemle karşılaşan toplum, bu olaya tepkiler vermiştir. Bu tepkilerle birlikte yönetime gelen Emevî halifeleri kendi iktidarlarını korumak istemiştir. Bu noktada Emevî ailesi de halifelerine maddi, manevi yardımlar yapmışlardır.

Bizler de bu çalışmamızda tarihi olaylar ışığında Hulefâ-yı Râşidîn döneminde halifeler nasıl hilafete geldiler? Bu dönemler de Muâviye hangi görevlerdeydi? İktidarı aldıktan sonra Muâviye sistemi nasıl değiştirdi ve sistem için neler yaptı? Bu sistemin ilk veliahtı olan Yezîd b. Muâviye bu işe layık mıydı? Emevî ailesi ona nasıl destek verdi? Halk, Yezîd'in hilafetine nasıl tepkiler verdi? İktidara gelen Emevî halifeleri kendi aralarında yaşanan gerginliklerde hangi çözüm metodlarını kullandılar? Emevîler iktidardan nasıl düştüler? Sorularına cevaplar bulacağız. Böylece Emevî halifelerinin devlet yönetiminde temel aldıkları ilkeleri de belirlemiş olacağız.

1. HULEFÂ-YI RÂŞİDİN DÖNEMİ

1.1. Hz. Ebubekir Dönemi (632-634/H.11-13)

Hiz. Peygamber vefat ettiğinde daha defin işlemi yapılmadan Ensâr, Sakîfetü Benî Sâide'de Sa'd b. Ubâde'ye biat etmek üzere toplandılar. Bu durum Hiz. Ebubekir'e haber edilince o da beraberinde Hiz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile Ensâr'ın bulunduğu yere gitti. Hiz. Ebûbekir Ensâr'a: "Bu ne oluyor?" diye sordu. Ensâr: "Bizden bir emir, sizden bir emir olsun" dediler. Hiz. Ebubekir "Emirler bizden vezirler sizden" dedikten sonra Hiz. Ömer ile Ebû Ubeyde b. Cerrâh'dan birini halife seçmeleri için tavsiyede bulundu. Bunun üzerine Hiz. Ömer erken davranarak, Hiz. Peygamber'in öne geçirdiği kişiyi hanginiz gönül hoşluğuyla geri bırakabilir? diye soruyu o ortamdakilere yöneltti. Bu sorunun arkasından da Hiz. Ebubekir'e biat etti ve oradaki Ensâr'da Hiz. Ebubekir'e biat etti. (İbnü'l Esîr 1407a:189) Hiz. Ebubekir'in bu şekilde halife seçilmesi tartışma konusu olmuştur.

Hiz. Ömer kendi hilafet döneminde bu tür tartışmaları bitirmek için Hiz. Ebubekir'in halifeliğinin hemen oluverdiğine gelmediğini ifade etmiştir. Devamında da Hiz. Ebubekir'in, Hiz. Peygamber vefat ettikten sonra en hayırlılarının olduğunu ve yanında ondan fazla kimseye daha fazla hürmet edilemeyeceğini demiştir. (İbnü'l Esîr 1407a:190) Başka bir rivayette ise Hiz. Ömer'in Sakîfe'de Hiz. Ebubekir'e biat ederken "Bizler senin başına emir olamayız, sen Muhâcirlerin en faziletlisinin ve İslam dininin en değerli buyruğu olan namazda Hiz. Peygamber'in halifesisin." dediği anlatılmıştır. (İbnü'l Esîr 1407a:193)

Söz konusu rivayetler esas alındığında Hiz. Ebubekir'in halifeliğe sahabenin çoğunluğunun onayı ile geldiği görülmektedir. Bu rivayetlerden de görüyoruz ki sahabenin halife kriterleri arasında dikkat ettikleri önemli hususlardan biri de Hiz. Peygamber'in sünnetine dikkat etmesi ve onu yaşamasıdır. Bu sebepten ötürüdür ki Hiz. Ebubekir'in halife olmasını isteyenler onun kişisel özelliklerinden ve üstünlüklerinden bahsetmiştir. (Parlak 2012:135) Böylece Hiz. Ebubekir'in hilafete gelmesinde yaşantısı, ahlakı, Hiz. Peygamber'e yakınlığı itibarıyla en önde gelen olması ve bunu diğer sahabenin de kabul etmesidir.

1.2. Hz. Ömer Dönemi (634-644/ H.13-23)

Hiz. Ebubekir vefatından kısa bir süre önce, Abdurrahmân b. Avf'ı yanına çağırarak Hiz. Ömer hakkında ne düşündüğünü sordu. O da Hiz. Ömer'in çok değerli bir insan olduğunu ancak biraz sertliğinin olduğunu söyledi. Bunun üzerine Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer'in sertliğinin sebebi olarak kendisini insanlara karşı yumuşak görmesidir dedi. Eğer hilafet işinin ona düşmesi halinde bugün yaptıklarının pek çoğunu yapmayacağını söyledi. Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer'den bahsederken onu uzun bir zaman gözetlediğini söyledi. Hiz. Ebubekir daha sonra Hiz. Osman'ı yanına çağırarak Hiz. Ömer hakkında ne düşündüğünü sordu. Hiz. Osman da onun hakkında aramızdakilerin en hayırlısıdır cevabını verdi. (İbnü'l Esîr 1407a:272) Bunun üzerine Hiz. Ebubekir, Hiz. Ömer hakkında sahabeyle görüşmeye devam etti.

Talha b. Ubeydullâh halifenin Hz. Ömer hakkında soruşturma yaptığını duyunca onun yanına gidip insanların Hz. Ömer'den çekindiklerini söyleyerek onun sertliğinden şikâyet etti. Hz. Ebubekir'e ümmeti Hz. Ömer ile baş başa bırakıp, Rabbinle kavuşmaya gidersen eğer Rabbine bu konu hakkında ne diyeceksin diye sordu. Hz. Ebubekir de "Senin halkın üzerine halkının en hayırlısını halife bıraktım" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Osman'a bir ahitname yazdırarak mescitte herkese okuttu. Ahitte kendilerine Hz. Ömer'i halife olarak seçtiğini ve onu gönül hoşnutluğu ile kabul edip etmediklerini sordu. Mescitte bulunanlar da gönül hoşnutluğu ile kabul ettiklerini söylediler. Bundan sonra da Hz. Ömer'e tavsiyelerde bulundu. (İbnü'l Esîr 1407a:273) Daha sonra Hz. Ebubekir vefat etti ve Hz. Ömer halife oldu.(İbnü'l Esîr 1407a:277) Hz. Ömer'in halife olması olayında Hz. Ebubekir'in uyguladığı yöntem çok önemlidir. Önce Hz. Ömer'i gözlemlemesi, onun hakkında sahabenin önde gelenlerinin düşüncesini alması ve mescitte ona biat edilmesini istemesi oldukça dikkat çekicidir.

1.3. Hz. Osman Dönemi (644-656/H.23-35)

Hz. Ömer bir suikast sonucu yaralandığında, ondan kendi yerine birini veliaht tayin etmesini istediler. Hz. Ömer onlara şöyle dedi: "Şayet Ebû Ubeyde b. Cerrâh hayatta olsaydı onu yerime halife bırakırdım, çünkü Hz. Peygamber'in Ebû Ubeyde bu ümmetin emindir" dediğini işittim. Eğer Ebû Hüzeyfe'nin kölesi Sâlim hayatta olsaydı onu bırakırdım, çünkü Hz. Peygamber'in "Sâlim, Allah'a şiddetle muhabbet besleyen kişidir." dediğini duydum. Orada bulunanlardan biri de Hz. Ömer'den oğlu Abdullah'ı veliaht tayin etmesini istedi. Hz. Ömer bu soruya sinirlenerek Hattâb ailesinden bu zorlu ve hesabı ağır iş için ailesinden bir kurban olmasının yeteceğini söyledi. Bu işin Şûra'ya bırakılarak onların kendisinden sonra daha hayırlı birini seçeceğini söyledi.(İbnü'l Esîr 1407a:459)

Sonra orada bulunanlara Hz. Peygamber'in "Bunlar cennet ehliendir." dediği "Hz. Osman, Hz. Ali, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Talha b. Ubeydillâh, Abdurrahmân b. Avf ve Zübeyr b. Avvâm'a bu işi havale ettim. Onlar kendi aralarında birini seçsin" demiştir. Ertesi gün bu altı kişiye mektup göndererek yanına çağırdı. Onlara, sizi bu ümmetin reisi ve ileri gelenleri olarak görüyorum, dedi. Bu halifelik işini mutlaka sizin aranızdan birisine vermenizi istiyorum, dedi. Çünkü Hz. Peygamber sizden razı olarak bu hayattan göçmüştür, dedi. Heyet bir araya geldi ancak ilk görüşmede sonuç alınmadı. Hz. Ömer o ortamda bulunanlara üç gün içinde bu Şûra'da karar alınmasını ve dördüncü gün muhakkak birinin seçilmesi gerektiğini söyledi. Oğlu Abdullah'ı da halife adayı olmamak kaydıyla Şûra heyetine müşavir olarak atadı.(İbnü'l Esîr 1407a:460) Hz. Ömer şehit olunca, onun belirlediği Şûra toplanarak Hz. Osman'ın halife olmasına karar verdi. (İbn Kesîr 1417a:208).

Tüm bunları ele alınca Hz. Osman'ın halife seçilmesinde de ahlakı, ümmetin ileri gelenlerinden olması, halifelik işine layık olması, Hz. Peygamber'e yakın olması ve ümmetin Hz. Osman'ın halifeliğini kabul etmesi gibi pek çok sebep söylenebilir. İslam aleminin üçüncü halifesinin seçiminde de ümmetin ittifakını görüyoruz. Şûra'dan Hz. Osman kararının çıkmasının birden çok sebebi vardır. Hz. Ömer'e kendisinden sonra halife olarak oğlunu bırakması tavsiye edilmesine rağmen kabul etmeyip ümmetin önde gelenlerinden bir heyet kurarak içlerinden birini halife olarak seçmelerini istemesi son derece dikkat çekicidir.

Bu dönemde başlığımızın temelini oluşturan Emevî ailesi çok büyük güç kazandı. Bu sebepten ötürü burada hem Muâviye'nin hem de Emevî ailesinin icraatlarından kısaca bahsetmek gerekir. Hz. Osman'ın hilafeti ile uzun bir zamandan sonra Ümeyyeoğulları yönetimi ele aldı. Onlar, Hz. Osman'ın akrabalarına aşırı bağlılığını kullanarak halifeye Hz. Ömer döneminden kalan Şam Valisi Muâviye hariç bütün valileri değiştirdiler. Böylece Ümeyyeoğulları devletin

önemli kademelerine hep akrabalarını getirdiler.(Aycan 2014:75) Emevî ailesi, Hz. Osman'ın hilafeti ile birlikte inanılmaz bir güç elde etti ve Hz. Osman'dan sonra da yönetimi bırakmayacak şekilde bir program çevresinde ilerlediler. Tüm bu imkanların sonucu olarak Hz. Ali'nin hilafet yıllarında Ümeyyeoğullarının toplum içerisinde kargaşa çıkarttıracak kadar güçlerinin olduğunu gördük.(Sarıçam 2015:253)

1.4. Hz. Ali Dönemi (656-661/H.35-40)

Hz. Osman şehit edilince Hz. Peygamber'in ashâbı, Muhâcirler ve Ensâr, kalabalık bir cemaat halinde Hz. Ali'ye gelerek ona şöyle dedi: "İnsanlara mutlaka bir imam, yani devlet başkanı gerekiyor." dediler. Hz. Ali de onlara cevaben: "Benim bu işinize herhangi bir müdahalem olmaz, siz kimi uygun görür ve seçersiniz ben de ona razı olurum." dedi. Onlar da Hz. Ali'ye bu iş için senden daha ehil ve hak sahibi kimseyi görmüyoruz dediler. Ayrıca senin Hz. Peygamber'e akrabalık ve yakınlığın herkesten daha üstündür dediler.(İbnü'l Esîr 1407b:81)

Tüm bu ısrarlara rağmen Hz. Ali temkinli davrandı. İsrarların sonunda ise kendisine yapılacak biatin gizli olmaması için mescitte yapılmasını istedi. Mescidde Hz. Ali'ye ilk biat eden Talha b. Ubeydullâh sonra Zübeyr'dir. Daha sonra da Müslümanlar sırayla biat ettiler.(İbnü'l Esîr 1407b:81)

Hulefâ-yı Râşidîn'in son halifesi Hz. Ali'nin de hilafete seçilmesinde ehil olmasının etkili olduğunu görüyoruz. Bunu Hz. Osman isyancılar tarafından şehit edilmiş ve ortalık kargaşa halinde iken insanların halifelik makamı için Hz. Ali'ye ısrar etmelerinden anlıyoruz. Tabi bir de Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e yakınlığını da belirtmeleri hilafete uygun olmasının başka bir sebebidir.

Genel olarak Hulefâ-yı Râşidîn dönemine baktığımızda Şûra, ehliyet ve adalet ilkelerinin ön planda olduğunu görüyoruz. Bu ilkeler benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur.(Özkan 2015:102-3) Seçilen halifeler de gerek ahlaki gerek de siyasi yönleriyle ümmetin ön planına çıkmış insanlardır. Onların bu iki yönlerinin yanında Hz. Peygamber'e arkadaş ve aile bakımından yakın olmalarıdır. Halifenin herkesten biat almasının önemli sebeplerinden biri de "Ümmetin bu dönemde aynı zaman da asker olmasıdır. Askerin üzerine ittifak etmediği bir halifenin siyasi otoritesi düşünülemez. Fakat Emevîlerle birlikte her şeyin bir devlet mefhumuna dönüştüğünü ve bu konularda belirli sistemlerin getirildiğini gördük.(El-Cabiri 2020:280-81) Bu devlet mefhumuna Hulefâ-yı Râşidîn döneminde kurallaşmış bir halife seçim yönteminin olmayışı, Muâviye'nin veliahtlık sistemini getirmesini örnek verebiliriz.

Bu dönemden sonra asıl konumuz olan Emevîler'de hilafetin işleyişindeki temel konuları tarihi olaylar üzerinden ele alacağız.

2. MUÂVIYE'NİN HİLAFETİ (661-680/H.41-60) VE VELİAHTLIK SİSTEMİ

Muâviye'nin hilafete geliş kısmında konumuzun temeli itibariyle önemlidir. Çünkü Muâviye'ye hilafete gelmesinde ailesinin desteğini görüyoruz. Hz. Ali ise halifelik makamında daha otoritesini tam kurmadan muhalefeti ondan Hz. Osman'ın kanını dökenleri bulup cezalandırmasını istemesi onu zor bir duruma sokmuştu. Bunlardan bazıları, Hz. Ayşe, Zübeyr, Talha ve diğer bir kısım sahabe olup ondan Hz. Osman'ın katillerini bulmasını istiyorlardı.(el-Yakubî 1384:169)

Bu konuda ısrarları üzerine iki tarafı Cemel'de karşı karşıya getirdi. Burada konumuz çerçevesi bakımından Cemel Vakası'nı anlatmaktan ziyade, gruptakilere bakmaktır. Cemel

Vakası, Hz. Ali'nin Muâviye'nin üstüne gitmesini ertelemiş ve ona zaman tanımıştı. Cemel gurubunda; Emevî ailesi, Hz. Osman döneminde geldiği makamları korumak için ellerinden geleni yaparak Cemel Vakası'nda da Hz. Ayşe, Talha ve Zübeyr'den taraf olmuşlardı. Böylece Hz. Ali'nin karşı safına geçmişlerdi. Ümeyyeoğullarının önde gelen isimlerinden Mervân b. Hakem, Velîd b. Ukbe ve Sa'd b. El Âs Mekke'ye geçerek Cemel grubuna dahil oldular ve diğer Ümeyyeoğulları ise de Medine'den katılmışlardı.(Sarıçam 2015:257)

Cemel grubunun içindeki tüm gruplar aslında kendi emelleri için bir araya gelmişlerdi. Fakat Hz. Osman'ın kanını ise halifeye karşı bahane ediyorlardı.(Aycan 2014:102) Burada Muaviye'nin Cemel'e karşı tutumu önemlidir. Çünkü Muâviye'ye bir Emevî mensubu olarak Hz. Ali'ye karşı Cemel safında olması gerekirken o tam tersi Cemel'e katılmamıştır. Hatta Cemel'e katılanların savaşı Şam'da yapılması teklifini de kabul etmemiştir. Tüm bu ince hesapların yapıldığı Cemel savaşını Hz. Ali'nin ordusu kazanmıştır. Çok büyük kayıpların verildiği bu savaşta Zübeyr, Talha gibi sahabîlerin önde gelen isimleri de hayatını kaybetmişlerdir.(İbn A'sem 1411:471)

Cemel'den sonra Hz. Ali, Muâviye ile Sıffin Savaşı'nda karşı karşıya gelmiştir. Sıffin Savaşı'nı Hz. Ali kazanmak üzereyken mızraklara takılan Kur'an yaprakları ile olay tahkime taşınmıştır. (Halife bin Hayyât 1405:191-92) Hz. Ali Sıffin Savaşı'ndan sonra Muâviye'nin türlü türlü hileleri ile uğraşırken Kûfe'de bir Harici olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli hançerle suikaste uğrayarak şehit edilmiştir. Hz. Ali'den sonra Hz. Hasan'a biat edilmiştir.(Halife bin Hayyât 1405:199)

Muâviye, Hz. Hasan'dan halifeliği aldıktan sonra diğer beldelerden de aldığı biatlerle halifeliğini İslam aleminin hepsine kabul ettirmiştir. Bu devir teslim ile Hulefâ-yı Râşidîn dönemi bitmiş artık Emevî Devleti dönemi başlamıştır.

2.1 Velihtlık Sistemi

Muâviye döneminin en önemli icraatlerinden biri velihtlık sistemidir. Velihtlık sistemini, kendisinden sonra halifenin yerine kimin geçeceğini daha hayattayken vefat etmeden seçme veya ilan etme olarak ifade edebiliriz. Bu sistem ne İslam öncesi Arap-kabile sistemine ne de dört halife dönemindeki Şûra sistemine benzemiştir. Bunu İslam alemindeki Müslümanların başına oluşturup sistemleştiren ilk kişi Muâviye b. Ebû Süfyandır. Bu velihtlık, Hz. Osman'dan itibaren yönetimde nasıl kalabiliriz hesabını ve planlarını yapan Emevî ailesi için muazzam bir sistemdir.

Bu sisteme her ne kadar Müslümanlar yabancı ise de Muâviye'nin Şam Valisi olması sebebiyle Bizans ve Sâsânî imparatorlukları hüküm süren bu sistemden haberdar olmadığını dersek yanlış yapmış oluruz. Zira bu fikri Muğîre b. Şûbe'nin Muâviye'nin aklına girmesinde sebep olduğu söylenir. Şöyle ki Muğîre b. Şûbe'yi Kûfe valiliğinden azlını engellemek ve görevden affını istemeye Şam'a gitmiştir. Şam'da Muâviye'nin oğlu Yezîd'in aklına girmiştir. Yezîd'in de babasına bu konuda baskı yaptığını kaynaklar bize göstermiştir. Muğîre bu fikrini Muâviye'nin önünde de beyan ederek Hz. Osman döneminden beri dökülen kanları ve ihtilafları hatırlatmıştır. Kendisinde sonra böyle ihtilafın çıkmaması için oğlu Yezîd'e biat almasını tavsiye etmiştir. (İbnü'l Esîr 1407a:349)

Muâviye'nin oğlunu veliht tayin etmesinin altında ikinci bir neden olarak ise Emevî-Hâşimi mücadelesi de sebep olmuştur. Zira Hz. Hüseyin'in hayatta olması, Muâviye'yi hilafet işini sağlama almasına neden olmuştur. Muâviye'ye velihtlık konusunda tavsiyede ilk bulunanın babası olduğu da söylenmiştir. Ebû Süfyân'ın, Hz. Osman ile birlikte hilafeti Emevîler arasında devretmesi gerektiğini söylemiştir.(Sarıçam 2015:300-301)

Arap dehalarından olan Muâviye'nin bu duruma karşı Yezîd'in prestijini artıracak şeyler yaptığı görülüyordu. Muâviye, Yezîd'i büyük vilayetlerde valilikten ziyade İstanbul kuşatmasına komutan olarak göndermesi aslında onun için artı olacaktı.(Vekîl 1995:176) İstanbul Muhasarasından sonra halk nezdinde itibarı daha da artması için onu hac emiri olarak vazifelendirdi.(Kılıç 1999:55)

Emevî ailesi bu durumu iyi karşıladı. Ancak Medine valisi olan Mervân b. Hakem'den Ziyad'a kadar hemen hemen bütün Emevî ailesi Yezîd'in bu vasıfları taşımadığı kötü alışkanlıklarının olduğunu ve bunu terk etmesi durumunda kabulünü istiyorlardı.(Aycan 2014:203) Ancak tüm bunlara rağmen Muâviye oğlu Yezîd için yedi yıl biat almaya uğraştı. Önce Yezîd için halk nazarında teşebbüslerde bulundu. Daha sonra elçilerle görüşüldü. Irak ve Şam'dan biatlar alındı. Tüm bu biatlerden sonra Hicaz Bölgesine yöneldi. Çünkü Medine'nin Yezîd'i benimsemesi ve kabul etmesi demek bir nevi umurun kabulü demektir.(Kılıç 1999:91) Gerek hac mevsiminde Mekke'ye gelenlerden gerekse başka şehirlerden gelen heyetlerle bu konuyu ikna için konuştu. Böylece Hz. Hüseyin, Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Zübeyr gibi birkaç sahabe hariç genelin biatını aldı.(Halife bin Hayyât 1405:213-18)

Muâviye oğlu Yezîd'in kendisinden sonra halife olabilmesi için yaklaşık yedi yıl uğraştı. Bu kadar uzun süre uğraşmasının sebeplerinden biri de o döneme kadar oturmuş bir halife seçim sisteminin olmayışıdır. Kendisinin getirdiği veliahtlık sistemi İslam aleminde ilk defa uygulandı. Bu dönemde Yezîd'e tepki verilmesinin sebepleri vardı. Bu sebepler olarak sistemin yabancılığı, Yezîd'in döneminde kendisinden halk nazarında daha üstün ve ehil insanların bulunması gösterilmektedir.

3. YEZİD B. MUÂVİYE'İN HİLAFETİ (680-683/H.60-63) VE HİLAFETİNE KARŞI VERİLEN TEPKİLER

Muâviye H.60/680 yılında vefat etti ve aynı yılın Receb ayında Yezîd'e biatte bulunuldu. Medine, Mekke, Basra ve Kûfe Valileri Yezîd'e biatte bulundu. Yezîd hilafetteki ilk icraatlarından biri veliahtken kendisine biat etmeyenlerin biatını almak istemesi oldu. Yezîd, Medine valisi Velîd b. Utbe b. Ebû Süfyân'a mektup yazarak Muâviye'nin öldüğünü bildirdi. Daha sonra ikinci bir mektup yazarak kendisine biat etmeyen Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve İbn Zübeyr'den kendisine zorla da olsa biat almasını istedi.(İbnü'l Esîr 1407b:377)

Yezîd'in bu biat çağrısına Abdullah b. Ömer ilk başlarda çekimser kalsa da daha sonra olumlu cevap verdi. Ancak Hz. Hüseyin ve İbn Zübeyr bu çağrıya sıcak bakmadılar.(İbnü'l Esîr 1407b:379) Bundan sonra Yezîd ile Hz. Hüseyin arasında Kerbelâ Olayı vuku buldu. İlk başta biat eden ve daha sonra da bu biatlerinden vazgeçen Medineliler ile de arasında Harre Vakası vuku buldu. Bu olayın hemen peşine de İbn Zübeyr için Mekke Muhasarası olayı vuku buldu.

3.1.1.Kerbelâ Olayı (H.61/680)

İlk tepki olarak Kerbelâ hadisesinden kısaca bahsedelim. Kûfeliler, Muâviye vefat edince Hz. Hüseyin, Abdullah b. Ömer ve İbn Zübeyr'in Yezîd'e biat etmediklerini öğrendiler. Onları Yezîd'e karşı kıskırtmak istediler ve Hz. Hüseyin'e mektup yazdılar.(İbnü'l Esîr 1407b:385) Hz. Hüseyin bu mektuba cevaben amcasının oğlu Müslim b. Akîl'i gönderdi. Müslim, Kûfe'ye göndermesinin sebebi oradaki durumu ve kendisine verilecek desteği öğrenmekti.(İbnü'l Esîr 1407b:386) Müslim, Hz. Hüseyin'e mektup gönderdi. Mektupta kendisine 18.000 kişinin biat ettiğini yazdı. Bunun üzerine Hz. Hüseyin Kûfe'ye doğru yola çıktı.(İbnü'l Esîr 1407b:396) Müslim'in bu faaliyetlerinden haberdar olan Yezîd, Ubeydullah b. Ziyâd'ı görevlendirdi. Ziyâd

yaptığı araştırmalar sonucunda Müslim b. Akîl'i yakalatıp, öldürttü.(İbnü'l Esîr 1407b:397) Hz. Hüseyin Kûfe'ye doğru yola çıktı. Bu haberi alan Ziyâd, emniyet kuvvetlerinin başında olan Husayn b. Numeyr'i gönderdi. Hz. Hüseyin'e yolda karşılaştıkları herkes gitmemesini tavsiye etti. Hz. Hüseyin gitmekten vazgeçmedi.(İbnü'l Esîr 1407b:402-3) Hz. Hüseyin yolda giderken Müslim'in öldürüldüğü haberini öğrendi. Aralarından biri Hz. Hüseyin'e buradan geri dönmeyi teklif etti. Çünkü artık Kûfe'de ne bir yardımcın ne de bir taraftarın kalmadığını söyledi. Bu konuşma sırasında Müslim'in oğulları: "Ya intikamımızı alırız ya da bu yolda ölürüz." dediler. Hz. Hüseyin'in de bunun üzerine bütün bunlardan sonra yaşamanın hayrı kalmamıştır, dediği rivayet edilir.(İbnü'l Esîr 1407b:403) Hz. Hüseyin'in, Yezîd'in gönderdiği orduyla yaptığı çatışmadan sonra beraberindekilerle birlikte şehit oldular. Bu hadise H.61/680 yılının Muharrem ayının onuncu gününde, Kerbelâ adı verilen mevkide vuku buldu.(İbnü'l Esîr 1407b:432)

Kerbelâ hadisesi genel itibariyle siyasidir. Hz. Hüseyin'in şehit edilmesindeki temel olgu Emevîlerin onu siyasi rakip olarak görmesinden kaynaklanmaktadır.(Onat 2007:6-7) Söz konusu süreç Hz. Hüseyin'in Yezîd'in halifeliğine biat etmemesi ile başlamıştır. Bu yoldan da tüm imkanların Yezîd'in elinde olmasına rağmen dönmemesi ile devam etmiştir. Hz. Hüseyin'in şehadetiyle son bulan bu hadise Yezîd'in halifeliğine karşı olarak değerlendirilen olaylardan biridir.

3.2. Harre Vakası (H.63/682-683)

Harre Vakası'nın oluşmasında hem ekonomik hem de dini boyut vardır. Yezîd'in Medine halkına tehdit içeren mektubu mescitte okutması ile birlikte artık olay geri dönmez bir yola girmiştir.(Küçükbaşcı 1997) Harre Vakası, Medinelilerin Yezîd'e olan biatlerini geri almalarıyla başladı. Medine halkı halifenin tayin ettiği Vali Osman b. Muhammed b. Ebû Süfyân'ı dışarı çıkartarak Ümeyyeoğullarını muhasaraya aldılar. Ümeyyeoğulları ise Mervân b. Hakem'in evinde toplandılar ve Yezîd'e mektup yazdılar. Ondan yardım istediler.(İbnü'l Esîr 1407b:455)

Yezîd bu olayın üzerine Medine'ye Müslim b. Ukbe'yi orduyla yolladı. Bu haberi duyan Medineliler bütün Ümeyyeoğullarını şehirden çıkarttılar. Müslim ordusuyla beraber Harre tarafından Medine'ye kuşattı. Oradakilere 3 gün mühlet verdi. Bunun üzerine Medinelilere "Barış mı yapacağız yoksa savaş mı yapacağız" dedi. Medineliler ise savaşmayı tercih etti.(İbnü'l Esîr 1407b:457) Savaşın sonunda Müslim üç gün süreyle Medine'nin talan edilmesine izin verdi. Askerler bu süre zarfında insanları öldürüp, malları yağmaladılar.(İbnü'l Esîr 1407b:457) Müslim savaşın sonunda Medineliler'den biat alarak bu olay bitirdi.(Küçükbaşcı 1997) Bu olayda Medinelilerin ise düzenli bir orduya karşı ne plan ne de stratejileri vardı. Medineliler kahramanlarına güvenerek bu yola çıktılar. Planlarının olmadığını rehin olarak kullanabilecekleri Ümeyyeoğullarını şehirden çıkarttıklarında görüyoruz.(Kister 1980) Bu sebeplerden ötürü gelen orduya fazla dayanamadılar.

Harre Vakasını, Yezîd'in halifeliğine karşı verilen tepkilerin içinde değerlendiriyorlar. Emevîlerin uyguladığı politikalardan ve Yezîd'in zevki sefasından rahatsız olan Medineliler verdikleri biatten vazgeçtiler. Ancak bu vazgeçmelerinin bedeli ağır oldu. Bu da tarihe Harre Vakası olarak geçti.

3.3. Abdullah b. Zübeyr ve Mekke Muhasarası (H.64/683-684)

Müslim, Medine'deki Harre Vakası'ndan sonra İbn Zübeyr'in üzerine yürümeye Mekke'ye gitti. Mekke'ye doğru giderken yolda Müslim öldü. Müslim öldükten sonra birliklerin başına Husayn b. Numeyr geçti. Ordu Mekke'ye varınca Hicaz'ın halkı İbn Zübeyr'e biat etmişti ve etrafında

toplantıydı. Önce Yezîd'in ordusu ile İbn Zübeyr'in askerleri arasında küçük çarpışmalar başladı. İbn Zübeyr'in askerleri akşam vakti olunca savaşı bırakıp evlerine gittiler.(İbnü'l Esîr 1407b:463) Şam ordusu savaşın geri kalan günlerinde Kabe'ye mancınkla taş ve ateş attılar. Bu gelen ateşler sebebiyle Kabe'nin ahşap kısmı yandı. Şam'dan gelen ordu Yezîd'in ölüm haberi gelene kadar Mekke'yi muhasara altına aldı.(İbnü'l Esîr 1407b:464)

Yezîd'in vefat haberi ile Mekke Muhasarası sonuçlanmadan bitmiştir. Böylece Abdullah b. Zübeyr'in halifelik iddiası zaman kazanmıştır. Bu muhasara yaklaşık iki ay kadar sürmüştür. Mekke'nin asıl muhasarası Abdümelik b. Mervân döneminde olmuştur.(Küçükbaşcı 2003) Yezîd'in halifeliğine ölünceye kadar bir tepki gösterilmiştir. Yezîd bu tepkileri silah yoluyla bastırmaya çalışmıştır. Bu tepkilerin içinde önemli kişilerin olması ve onların öldürülmesinden Yezîd sorumlu tutulmuştur. Siyasi boyutuna baktığımızda Yezîd oğlu II. Muâviye'yi veliaht olarak bırakmıştır. II. Muâviye'ye biat edilmesi ile Emevîler tarafından sistem olarak veliahtlığı benimsendiği anlaşılmaktadır.

4. MERVÂN B. HAKEM DÖNEMİ(684-685/H.64-65) VE CÂBİYE TOPLANTISI

4.1. Câbiye Toplantısı(684/H.64)

Emevîler II. Muâviye'nin ölümü ve veliaht bırakmaması üzerine kimi halife seçeceklerini belirlemek üzere Câbiye'de toplandı. Toplantı da Hâlid b. Yezîd ve Amr b. Said b. Âs gibi Ümeyyeoğullarının ileri kişileri de vardı. Ancak Câbiye'de yapılan toplantı da yaşça büyük ve tecrübeli olması sebebiyle Mervân b. Hakem'e biat edildi. Ardından da toplantıda Mervân'dan sonra Hâlid'in hilafetine karar verildi.(İbnü'l Esîr 1407b:479)

Mervân'a başka yerlerde biat edildi. Mervân işeri yoluna koyduktan sonra hilafeti Hâlid b. Yezîd'e bırakacağını söylemişti. Ancak Mervân, Şam ve Mısır hakimiyetini ele aldıktan sonra söz sahibi oldu. Kendinden sonra veliaht olarak birinci oğlu Abdümelik'i ve ikinci olarak da oğlu Abdülazizi'i bıraktı.(İbn Kesîr 1417b:713) Böylece Emevîler'de iktidar Süfyâniler kolundan Mervâniler koluna geçmiş oldu.

4.2 Mervân b. Hakem'in Hilafeti

Mervân b. Hakem, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olanlardandır. Müslüman olduktan sonra da onları taklit etmek, sırlarını ifşa ve evlerini gözetlemek sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Medine'den babası ile birlikte sürüldüler. Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer dönemlerinde Medine'ye dönmek için izin isteseler de iki halife döneminde izin verilmedi. Hz. Osman'ın hilafeti ile Medine'ye geri dönen Mervan b. Hakem yirmili yaşlarında devlet katipliği görevine getirildi.(İbn Kesîr 1417b:706)

Mervân b. Hakem Cemel olayında, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın iktidar mücadelelerinde bulunmuş, Yezîd b. Muâviye döneminde ise de valilik görevinde bulunmuştur. Muâviye b. Yezîd'in (II.Muaviye) kendisinden sonra veliaht bırakmadan vefat etmiştir. Emevî ailesinin başsız kaldığı bu dönemde siyaseten güçlü olan Abdullah b. Zübeyr'de Mekke'de hilafetini ilan etmiştir.(İbnü'l Esîr 1407a:467)

Bu belirsizlik döneminde Emevî ailesinin ileri gelenlerinden olan Merân ve Eşdak, Abdullah b. Zübeyr'e biat etmeye giderken yolda eski Basra valisi olan Ubeydullah b. Ziyad'a denk gelmişlerdir. Ziyad onlarla konuştuğundan sonra onları bu fikirlerinden vazgeçirmiştir.(Aycan 2004:226) O günlerde adeta bir baş bekleyen ve yavaş yavaş çözülen Emevî ailesi Ubeydullah'ın Mervân'ı biat fikrinden vazgeçirip Medine dolaylarından çıkarıp Şam'a gelince halife olarak biat

etmesiyle birlikte Emevî ailesi Mervân'ın etrafında toplanmışlardı. Böylece Süfyânî kolunda olan Emevî iktidarı Mervân b. Hakem'in hilafeti ile Mervaniler koluna da geçmiştir.(İbnü'l Esîr 1407a:477)

Kendisinden sonra da oğlunun iktidara geçmesi bu geçişin somut adımı olmuştur. Böylece yönetim Mervânilerden devam etmiştir. Burada dikkat çekilen hususun Emevî ailesinin yönetimi kaybetmemek için hemen karar alması olmuştur. Câbiye'de aslında Emevî Devleti'nin akıbeti için toplanılmıştır. Buradan çıkan karara hemen uyulması ve oradan da tekrardan siyasi birlik sağlanılmaya çalışılması önem arz etmiştir. Babasından sonra iktidara gelen Abdülmelik b. Mervan'ın halifelik döneminde diğer bütün halife adayları olan Abdullah b. Zübeyr, Muhtar es-Sekafi'yi gerek savaşla gerek siyasi bir oyunla bertaraf etmiştir. İslam aleminin yönetimini ve bütünlüğünü meşru zeminde sağlamıştır. Abdülmelik b. Mervan muhalefeti olan diğer halife adaylarını bertaraf edince İslam aleminde kalan en büyük sıkıntı Hariciler olmuştur.(Yıldız 1988)

5. VELİD B. YEZİD(743-744/H.125-126) VE YEZİD B. VELİD(744/H.126) ÇEKİŞMESİ

Velîd b. Yezîd, Hişâm b. Abdülmelik'in vefatından sonra halife oldu.(Taberi 1387b:215) Velîd, Hişâm'ın aksine toparlanan ekonomiyi bol bol ihsanlarda bulunarak bitirdi. Ama halkın tepkisine sebebiyet veren bu durumdan ziyade halifelik öncesi yaşamıydı. Velîd gelen rivayetlere göre eğlenme, içki, şarkı gibi o nemde hoş görülme-yen şeyleri yapar ve Hişâm'da Velîd'e bu konuda kızardı. Hatta Hişâm Velîd'i sayar ona hürmet gösterirdi ki bu huylarını öğrettikten sonra tavrı değişmişti.(Taberi 1387b:208) Tüm bunlara rağmen Velîd hilafete geçmişti. Ama ne yazık ki huyunu hiç değiştirmemişti.

Velîd'in halife iken Hişâm ailesine, Velîd b. Abdülmelik ve el-Ka'ka'a ailelerine yaptıkları, yine Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'yi öldürtmesi, başta Yezîd b. Velîd olmak üzere Yemenîlerin kendisine karşı isyan etmelerine sebep oldu. Bunların içerisinde düşmanlık bakımından en şiddetlisi ve en önemlisi şüphesiz Yezîd b. Velîd idi. Çünkü insanlar Yezîd'in sözüne, dinine bağlı olmasından dolayı onu desteklemeye meyilli idiler. Yezîd ise bu durumu iyi değerlendirerek Halife Velîd'den razı olmayacaklarını belirtti. Ardından insanları onun öldürülmesi için teşvik etti.(Aksu 2000)

Bu durum Velîd dönemi diğer gelişmeler ve alttan alta gelen Abbasî ihtilalinin ayak sesleri ile halife karşı isyan ateşinin yanmasına sebep oldu. Yanan bu isyan ateşiyle birlikte Yezîd'in siyasi destekler alması ve planlar yapması süreci daha da hızlandırdı. Tüm bu yapıları haber alan ve Velîd'i çok seven Ermeniye valisi Mervân b. Muhammed, Yezîd'e uyarı gönderdi.(Taberi 1387b:217) Bu uyarıların sebebi ellerinde devlet nimeti olan Emevî hanedanının bu nimetten mahrum kalabileceklerine neden olabilmesiydi. Emevî hanedanı ne kadar Yezîd'i uyarsa da o bu uyarıları dinlemeyip, dikkate almadı. Yezîd halktan biat alarak Şam'a yürümeye başladı. 743 yılında Yezîd b. Velîd, amca oğlu Velîd b. Yezîd'i öldürdükten sonra hilafete geldi.(İbn Kesîr 1417a) Ama onun iktidara gelmesi güzel beklentilerin aksine fitne ve fesadın yılı oldu. Emevî hanedanının Yezîd'e karşı tutumunun ne kadar haklı olduğunu da göstermiş oldu.

6. MERVÂN B. MUHAMMED (II. MERVÂN) DÖNEMİ (744-750/H.126-132)

Ermeniye ve Azerbaycan Valisi olan Mervân b. Muhammed, Velîd'in kanı sebebiyle Halife Yezîd b. Velîd'e karşı harekete geçti. Bu süreçte Yezîd'in kardeşi Ğamr'ı da yanına alarak isyanını başlattı. Ancak Halife Yezîd, Mervân'a valilik verince halifeye biat etti. Yezîd salgın hastalıktan vefat edince kendisinden sonra veliaht tayin ettiği İbrahim b. Velîd halife oldu. Mervân bu duruma tekrar isyan etti. Bu sefer İbrahim'e biat etmeyenlerinde desteğini alarak

Şam'a yöneldi. Bu durum Halife İbrahim'e iletildi. Halife de Mervân'ın Şam'da bulunan iki oğlunu öldürttü. Mervân'ın ilerleyişi durmayınca İbrahim Tedmür'e kaçtı. Tüm bunlara rağmen Mervân Şam'a girince Süleyman b. Hişâm ve İbrahim b. Velîd'i affederek onlardan kendisine biat aldı.(İbnü'l Esîr 1407a:3)

Aslında Mervân'ın affetmesi sadece bunlardan ibaret değildir. Kendisine isyan eden kişilerle savaşmış sonra onları da affetmiştir. Mervân b. Muhammed'e bakılınca onda gerek uzun süre yaptığı valilik olsun gerek olayları iyi okuma olsun Emevî hanedanının Hişâm'dan sonra çıkardığı en iyi yöneticisi olmuştur. Ancak Mervân'ın hilafete geldiği dönem büyük şanssızlığı olmuştur. Çünkü artık merkezi otorite boşluğundan Abbasî ihtilalinin temelini oluşumu oturmamıştır. Mervân'ın gelmesi sadece bu gelen seli biraz ertelemiş ama tabii ki de durduramamıştı. Artık Emevî hanedanını temsilen Mervân her ne kadar devleti toparlamaya ve düzeltmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Tüm bu çabalar gelen Abbasî ihtilalini durduramamış ve Mervân Abbasî kuvvetleriyle yaptığı çatışmalar sonunda Yukarı Mısır'da Busîr köyünde yine ona kavuşan Abbasî kuvvetleri tarafından öldürülmüştür.(Kurt 2004)

Böylece Emevî Hanedanının çoğu Abbasî ihtilalinde öldürülmüş, kaçanlar ise izlerini kaybettirmek zorunda kalmıştır.

SONUÇ

Emevî Devleti, doksan yıllık hakimiyetinden sonra çeşitli sebepler sonucunda yıkılmıştır. Bu yıkılma sürecinde birden fazla etken söz konusu olmuştur. Burada halifelerin iktidarlara geliş süreçlerini ve iktidardaki tutumlarının sonuçları incelenmiştir. Böylece Muâviye'nin iktidara gelmesi ile birlikte İslam toplumu yeni olaylarla karşılaşmıştır. Bunlardan araştırmamızın temelini oluşturan veliahtlık sistemiydi. Bizler bu sistemde de gördüğümüz gibi kendinden önceki halifelerin hilafete geliş şekilleri birbirlerine yakındı. Hulefâ-yı Râşidin halifeleri ehliyet, liyakat, Hz. Peygamber'e yakınlık ve genel bir kabulle iş başına geldiler.

Muâviye ile birlikte başlayan Emevî Devleti bu konuda bir sistem olmayan halifelğe yeni bir sistem getirdi. Muâviye bu sistemin oturması için oğluna yedi yıl kadar biatler aldı. Bu sistemle Emevî ailesinin Hz. Osman ile birlikte başladığı yönetimi kimseye bırakmama ilkesinin meşru zemine oturmuş halidir. Bu meşru zeminde gelen yeni sistem ve o sistemin ilk adayı Yezîd b. Muâviye oldu. Böylece bu sistemde veliaht olabilmek için adayın Emevî ailesine mensup olması gerektiğini görüyoruz. Bunun yanında da dönemin halifesi tarafından da aday olarak gösterilmesi gerektiğini belirliyoruz. Yezîd'in halifelik için tam uygun olmadığı bütün Emevî ailesi tarafından bilinmektedir. Ancak yönetimde kullandıkları ilkeler çerçevesinde bu duruma ses çıkarmadılar. Yezîd'in hilafeti ile birlikte İslam toplumunun siteme karşı verdikleri ilk tepkileri görüyoruz. Bu tepkiler Yezîd'in nezdinde yeni sisteme verilmiştir.

Bu tepkilerin bastırılma yöntemi ve bu yöntemdeki valilerden yola çıkarak şunu diyebiliriz ki Emevî Devleti'nde valilik gibi önemli makamlarda Emevî hanedanına mensup olan kişilere öncelik verilmiştir. Bu öncelikler sonucunda iktidar her zaman kendilerine karşı rakip olacak kişilere karşı korunmalıdır ilkesinin olduğunu belirliyoruz. Yezîd'in oğlu II. Muâviye'nin kendisinden sonra veliaht bırakmaması Emevî hanedanını kısa bir süre başsız bırakmıştır. Bu dönemde dağılmak üzere olan Emevî ailesi Câbiye toplantısında Mervân'ın etrafında birleştiğini görüyoruz. Çünkü döneminde rakiplerine karşı Emevî yönetimini koruması ve tekrardan bir çatı altına toplaması gerekmiştir. Buradan da Mervân'ın etrafında birleşmesinde Emevî ailesinin şu ilkesini görüyoruz: Hilafet mücadelesinde veya yaşanan otorite boşluğunda yaşça ve tecrübe bakımından en iyi olan Emevî adayına her türlü destek, yardım ve tavsiye verilmelidir. Mervân'ın

kendisinden sonra oğullarını veliaht gösterip onların adına biatlar alınca veliahtlık sisteminin oturduğunu, artık tartışmaların o zeminden başka zemine kaydığını görüyoruz.

Abdûlmelik b. Mervân'ın rakiplerini saf dışı bırakarak hilafeti, Emevî yönetiminin elinde aynı Muâviye b. Ebû Süfyân dönemi gibi tek elde toplamıştır. Bu dönemden sonra yıkılış dönemini inceledik. O dönemde halifenin yaptıkları ve halifeye karşı yapılanları inceledik. Halife Velîd b. Yezîd amcasından aldığı hilafeti etkin kullanabilen son halife olmuştur. Ancak kendisi yaşamı ve tutumları sebebiyle eleştirilmiştir. Bu tutumuna karşı gelişen ve başında amcasının oğlu olan bir ihtilalle yıkılmıştır. Yezîd b. Velîd ise bu ihtilali yaparken kendisine karşı tavsiyeler verilmişti. O bu tavsiyeleri dinlemeyip hilafetin başına geçmişti. Burada ise Yezîd'in meşru halifeye karşı yaptığı bu girişim öncesinde kendisine tavsiyede bulunulmuştur. Bu tavsiyeler Emevî hanedanının ileri gelenleri tarafından yapılmıştır. Tavsiyelerinde ihtilal gibi kargaşaya yol açabilecek bir olaya girmemesini istemişlerdir. Çünkü kargaşa demek yönetimin ellerinden kayıp gitmesine sebep olmak demektir. Bu tavsiyeler üzerine iki Emevî hanedanı üyesinin çekişmesi halinde ailenin büyüklerinin yani Ehlü'l hal ve'l-akd'in tavsiyeler vermiştir ve bunlara uyulması ilkesi benimsenmiştir. Tabi okun yaydan çıkması gibi olaylar kontrolden çıkmıştır. Bir diğer taraftan da gizliden başlayıp açığa dönen Abbâsî ihtilali baş göstermeye başlamıştır. Emevî hanedanının son halifesi Mervân b. Muhammed ise yukarıda belirttiğimiz gibi selin önünde duran son kişiydi. Her ne kadar da devletin ve yönetimin menfaatlerinde işler yapsa da kesin çözüm olmamıştır. Abbâsî ihtilali ile Emevî Devleti son bulmuştur.

Bizler bu çalışmamızda ele almış olduğumuz örneklerden hareketle Emevîlerin hilafete geliş sürecinde ilke edinmiş oldukları temel ilkeleri tespit etmeye çalıştık. Çalışmamız esnasında spesifik belli başlı olaylar üzerinden makalemizi şekillendirdik. Buradaki amacımız konu hakkında son noktayı koymak değil, özgün bir bakış açısı sunmak ve konu hakkındaki ilerideki yapılacak daha kapsamlı çalışmaların yapılmasına da ilham kaynağı ve vesile olmaktır.

KAYNAKÇA

- Aksu, Ali. 2000. "Yezîd b. Velîd'in Hayatı ve Halifelîği". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (4):289-304.
- Aycan, İrfan. 2004. "Ebû Abdîlmelik Mervân b. el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Ümevî". *Mervân I* 29:225-27.
- Aycan, İrfan. 2014. *Saltanata Giden Yolda Muaviye Bin Ebî Süfyan*. Ankara: Ankara Okulu.
- el-Belazuri, Ahmed b. Yahya b. Cabir. 2013. *Futûhu'l Büldân*. 1. bs. İstanbul: Siyer Yayınları.
- El-Cabiri, Muhammed Abid. 2020. *Arap Siyasal Aklı*. İstanbul: Mana Yayınları.
- Halife bin Hayyât. 1405. *Tarih-u Halife bin Hayyât*. 2. bs. Riyad: Dâru't-Tayyibe.
- İbn A'sem, Ebu Muhammed Ahmed. 1411. *Kitâb-ul Futuh*. C. 1-2. 1. bs. Beyrut: Daru'l-Edvâ.
- İbn Kesîr. 1417a. *El-Bidâye ve'n-Nihaye*. C. 13. 1. bs. Riyad: Dâru'l-Hicre.
- İbn Kesîr. 1417b. *El-Bidâye ve'n-Nihaye*. C. 11. 1. bs. Dâru'l-Hicre.
- İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. 2011. *el-Meârif*. 3. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l Esîr, Ali. 1407a. *el-Kâmil fi't-Tarih*. C. 2. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l Esîr, Ali. 1407b. *el-Kâmil fi't-Tarih*. C. 3. 1. bs. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

- Kılıç, Ünal. 1999. “Yezîd b. Muâviye”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kister, Meir Jacob. 1980. “Harre Vakası(Bazı Soyo-Ekonomik Tespitler)” editör M. Rosen. *Studies in Jahiliyya and Early Islam* 33-49.
- Kurt, Hasan. 2004. “Ebû Abdîmelik Mervân b. Muhammed b. Mervân b. el-Hakem el-Hımâr el-Ümevî el-Ca’dî”. *Mervân II* 29:227-29.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. 1997. “Harre Savaşı”. 16:245-47.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. 2003. “Mekke”. *Mekke* 28:572-75.
- Onat, Hasan. 2007. “Kerbelâ’yı Doğru Okumak”. *Akademik Ortadoğu* 2(1).
- Özkan, Mustafa. 2015. *Dört Halife ve Emevîler Döneminde Din-Devlet İlişkisi*. 2. bs. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Parlak, Nizamettin. 2012. “Sakîfe’deki Halife Adayları”. *İSTEM* (19):121-36.
- Sarıçam, İbrahim. 2015. *Emevi- Haşimi İlişkileri (islam öncesinden Abbasilere Kadar)*. 4. bs. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Taberi, Muhammed Cerir. 1387a. *Târîhu’t-Taberi*. C. 5. 2. bs. Mısır: Dâru’l Mearif.
- Taberi, Muhammed Cerir. 1387b. *Târîhu’t-Taberi*. C. 7. 2. bs. Mısır: Dâru’l Mearif.
- Vekîl, Muhammed es-Seyyîd. 1995. *el-Emevîyyûn Beyne’s-Şarkî ve’l-Garbî*. Beyrut.
- el-Yakubî, Ebül-Abbâs Ahmed bin İshâk bin Cafer bin Vehb bin Vâzih. 1384. *Târîh-ul Yâ’kubî*. C. 2. Necef: Mektebetü’l-Haydâriyye.
- Yıldız, Hakkı Dursun. 1988. “Ebü’l-Velîd Abdûlmelik b. Mervân b. el-Hakem”. *Abdûlmelik b. Mervân* 1:266-70.
- Yüksel, Mücahit. t.y. “Duhâtu’l-Arab (Arab Dâhileri) ve Hz. Ali’ye Karşı Konumları”. *İSTEM* (28):349-68.

EXTENDED SUMMARY

The caliphate, which literally means to come after and to be a successor, was originally from the Prophet in Medina. In the Islamic state established by the Prophet, it is the name of the political administration formulated by the Muslims of the first period, consisting of the Companions, after the death of the Prophet, by making use of religious and customary sources. However, the Prophet did not appoint any candidate to be the head of state after him when he was alive. For this reason, the first Muslims chose to choose the person who would come to the caliphate. Therefore, Abu Bakr Ben-i Sakîfe, who came to the head of state after the Prophet, took a general allegiance upon Omar's proposal, and Omar; Upon the advice of Ebubekir to the Companions, Osman took allegiance and said; As a result of the election of the council committee established by Omar and Ali after the martyrdom of Osman, he was elected to the caliphate with a general allegiance in the mosque.

To put it briefly, the first four caliphs had come upon a general acceptance. However, in the Umayyad period, which started with the arrival of Muawiyah to the caliphate, there was a great change in the nature of the caliphate election model, which was applied in the previous periods, together with the heirship system, which meant that the caliphate, which was first applied by Muawiyah, was passed from father to son. Here, it is very important not only that Muawiyah

brought the system of heirship, but also that he tried to implement it. Because for the first time, he received allegiance from the whole Islamic world to his son Yazid. The crown system did not remain as Muawiya brought, but over time, it settled in the Islamic world with different events. One of the major crises experienced by the Umayyad State and in particular by the Umayyad Family was that Yazid's son, Muawiya II, left the caliphate without an heir.

According to some rumors, he left the caliphate because of his illness, and according to some rumors, he chose the life of asceticism. The aspect that was looked at here was that when he left the caliphate, he did not leave a heir. Because this situation was in favor of Abdullah b. Zubayr, who declared his caliphate in the same period. Even the notables of the Umayyads, such as Marwan b Hakam and Amr b Said al-Eshdak, were going to Mecca to pay allegiance to Abdullah b Zubayr in the face of this situation. Even the notables of the Umayyads, such as Marwan b Hakam and Amr b Said al-Eshdak, were going to Mecca to pay allegiance to Abdullah b Zubayr in the face of this situation. Of course, as a result of meeting and meeting with one of their former governors, Ubeydullah b Ziyad, on the way, they abandoned this decision and returned to Damascus. Due to the fact that he was the eldest of the Umayyad family and had experience in the state administration from the Osman period, Mervan b referee was given allegiance.

Here, Mervan b referee actually saved the Umayyad family's goal of not losing the administration they had been aiming for since the time of the Prophet Osman and united his family around himself. Because the caliphate of Marwan b Hakam would last for a year. A second aspect that we should look at in this period is that of the Umayyads; It was the transition of the administration from the Sufyani branch to the Marwani branch, together with Mervan b referee, as Muaviye, Yazid and II Muaviye. Because Marwan b Hakam continued with his sons as heirs after him, and Abdülmelik b Marwan, who was the first of this order, became the caliph. Abdülmelik b. Mervan brought the Umayyad State to its peak period with his youth and early youth in the state administration. From our point of view, the most important event in his period was the elimination of Abdullah b Zubayr and Muhtar es-Sakafi, who declared their caliphate in other regions, either by war or by war tricks. Just like Muaviye b Ebi Sufyan, the founder of the Umayyad State, he re-established political unity.

Of course, in this period, many works were given in the cultural and economic field. A period of crisis in the Umayyad State, on the other hand, unexpectedly disrupted the economy and order that Hisham b Abdulmalik had stabilized during his twenty-year caliphate, by the caliphs who came to the caliphate after him. Because Walid b Yazid, who came to power after Hisham, did not take into account the economic balances and carried out actions that disrupted this balance. However, the direction we are looking at here is Yazid b. Walid, who is disturbed by Walid's actions. As a result of the events that took place together with this situation, Yazid would revolutionize Walid and take him from the caliphate.

Before this painful event, the notables of the Umayyad Dynasty, the people we call Ehlü'l-hal ve'l-akd, did not follow the advice given to Yazid. This event also accelerated this process of a state that was in collapse. The Abbasid revolution, the infrastructure of which began in this period, would also be a great threat to the Umayyad Dynasty in the future. After all this period of turmoil, as a result of the events that took place after Yazid's six-month caliphate, it continues with Marwan II's taking over the caliphate. When he came to the caliphate, although he tried to do something with his superior management experience and skills, what he did was not enough. The Abbasid Operation, whose infrastructure was finished and took action, overthrew the ninety-year Umayyad Power and took over the administration together with the important figures of that period.

In this study, in the context of the heirship system in question, the process of coming to power of the members of the Umayyad dynasty, who were nominated as candidates for the caliphate during the Umayyad period, and the basic criteria for the caliph candidates of the election committee called Ehlü'l-hal ve'l-akd will be discussed in detail. In addition, the role, attitude and recommendations of the Umayyad family in the election of the caliph will be questioned. Thus, this study will also focus on how the new practices, which were first implemented during the Umayyad period, were welcomed in the Islamic world.